

مقدمه

تفکر خلاق در دوران معاصر ضرورتی انکارناپذیر در رویارویی با مسائل مختلف و حفظ سلامت روان است (البرزی، ۱۳۸۹). تغییر و تحولاتی که در تعریف خلاقیت و مفاهیم مربوط به آن از دهه ۱۹۵۰ ایجاد شد، بسط مفهوم خلاقیت به حیطه‌هایی فراتر از حیطه شناختی از جمله حیطه‌های عاطفی، اجتماعی، اخلاقی و غیره را موجب گردید. در این میان، خلاقیت اجتماعی با توجه به تأکیدی که بر بروز افکار خلاقانه در حیطه روابط اجتماعی دارد، نقش بسزایی در سلامت روان به‌ویژه در جوامع جمع‌گرا و آسیایی دارد که به ارتباطات و تعاملات اجتماعی اهمیت می‌دهند. خلاقیت اجتماعی مفهومی پیچیده و چند بعدی است که برخی نظریه‌پردازان در سال‌های اخیر با معانی متعدد برای شمول خلاقانه افراد در حوزه‌های اجتماعی به کار برده‌اند (ماچیراد و لوبارت، ۲۰۰۲؛ جان استاینر، ۲۰۰۰). ماچیراد و لوبارت (۲۰۰۲) معتقدند که خلاقیت اجتماعی روش‌های خلاقانه تعامل کودکان با دیگران است. پژوهش‌های متعددی در خصوص چگونگی تعاملات اجتماعی میان کودکان و حل مسائل اجتماعی از سوی آنان انجام گرفته است. برخی از آنان به بررسی آموزش‌های مهارت‌های اجتماعی، شناختی و عاطفی بر حل مسائل اجتماعی پرداخته است (ماچیراد و لوبارت، ۲۰۰۲)؛ برخی بر توانایی‌های خاص کودکان که به تعاملات آنان در روابط اجتماعی کمک می‌کند، متمرکز شدند (فاگوت، ۱۹۹۸)؛ برخی بر عواملی همچون شایستگی‌ها، قابلیت‌ها، اسنادات بیرونی و درونی، عواطف و برانگیزنده‌هایی که بر توانایی‌های حل مسئله اجتماعی کودکان تأثیر دارد (مانسو، ۲۰۱۰) بر نقش توان بالقوه اجتماعی و باورهای کودکان در حل مسائل اجتماعی آنان تأکید دارد. فقدان توانایی حل مسئله در موقعیت‌های اجتماعی به‌ویژه در تعامل با کودکان دیگر پیامدهایی نامطلوب چون کاهش شایستگی، استفاده از راهبردهای نامؤثر حل مسئله، شرمندگی و خجالت دارد. نلسون و همکاران (۲۰۰۵) نتایج مشابهی کسب کردند. علاوه بر این، پژوهش‌هایی نیز توانایی‌های حل مسئله اجتماعی را در کودکان براساس تفاوت‌های جنسیتی مورد بررسی قرار داده‌اند و معتقدند که دختران و پسران جهت‌گیری‌های متفاوتی برای حل مسائل و مشکلات در روابط اجتماعی دارند.

نیاز به پرورش تفکر خلاق در کودکان برای رویارویی با مسئله و حل آن در موقعیت‌های گوناگون اجتماعی، شناختی و هیجانی ضرورتی انکارناپذیر است. در این خصوص، هدف از پژوهش حاضر بررسی خلاقیت اجتماعی در کودکان پیش‌دبستانی است. بدین منظور ۳۵ کودک پیش‌دبستانی به‌صورت در دسترس انتخاب شدند. خلاقیت اجتماعی براساس روش پیشنهادی ماچیراد و لوبارت (۲۰۰۲) ارزیابی شد. روایی و پایایی ابزار مورد استفاده بررسی و مطلوب به دست آمد. نتایج حاصل از تحلیل‌های آماری حاکی از آن بود که میان ابعاد خلاقیت اجتماعی کودکان تفاوت‌های معناداری وجود دارد. همچنین خلاقیت اجتماعی دختران و پسران تفاوت معناداری را به نفع دختران نشان داد. در نهایت، متغیرهای جمعیت‌شناختی مربوط به مادران، به‌ویژه تحصیلات و سن، پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنادار خلاقیت اجتماعی کودکان بود.

کلیدواژه‌ها: خلاقیت اجتماعی، کودکان پیش‌دبستانی و مادران.

خلاقیت اجتماعی در کودکان پیش‌دبستانی

دکتر محبوبه البرزی
استادیار دانشگاه شیراز

کودکانی که خلاقیت اجتماعی بیشتری نشان می دهند، برای حل مسائل اجتماعی آمادگی بهتری دارند

دختران بیش از پسران به تعارضات کلامی وارد می شوند و راه حل های سازگارانه را بیشتر می پذیرند، در مقایسه با پسران شایستگی بیشتری در موقعیت های اجتماعی نشان می دهند و راهبردهای آنان کمتر از پسران خشونت فیزیکی و کلامی دارد (نقل از ماچیراد و لوبارت، ۲۰۰۲). ماچیراد و لوبارت در پژوهش خود دریافتند که تفاوت های سنی بین سیالی و اصالت در خلاقیت اجتماعی کودکان وجود دارد. در مقایسه سه گروه سنی ۶ تا ۷، ۸ تا ۹ و ۱۰ تا ۱۱ سال محققان مذکور نشان دادند سیالی و اصالت کودکان سنین بالاتر بیشتر است. با توجه به اهمیت خلاقیت در زندگی فردی و اجتماعی کودکان، به ویژه خلاقیت اجتماعی که مبنای ارتباطات اجتماعی و سلامت روان را در بزرگسالی تشکیل می دهد، پرداختن به پژوهش هایی که به شناخت و پرورش آن کمک کند، ضروری می نماید. بر این اساس، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به پرسش های زیر است.

- خلاقیت اجتماعی در کودکان پیش دبستانی چگونه است؟

- آیا بین خلاقیت اجتماعی دختران و پسران تفاوتی معنادار وجود دارد؟

- کدامیک از متغیرهای سن، تحصیلات و وضعیت اشتغال مادران پیش بینی کننده بهتری برای خلاقیت اجتماعی کودکان پیش دبستانی است؟

پایایی آن به روش آلفای کرونباخ (۰/۹۰) محاسبه شد.

نتایج

نتایج تحلیل های آماری نشان داد که برای پاسخگویی به پرسش نخست پژوهش از روش آماری اندازه گیری مکرر استفاده شده است و تفاوت معناداری در ابعاد خلاقیت اجتماعی کودکان وجود دارد. بر این اساس، جنبه سیالی در مقایسه با انعطاف پذیری و جنبه اصالت پذیری میانگین بیشتری نسبت به اصالت نشان داد. (جدول ۱)

گفتنی است که تحلیل محتوای پاسخ های آزمودنی های مورد بررسی حاکی از آن بود که پاسخ های کودکان بیشتر بر مبنای خریداری محبت و بجا دادن به دیگران برای حل مشکل است.

برای پاسخگویی به پرسش دوم پژوهش مبنی بر بررسی تفاوت های آماری بین خلاقیت اجتماعی در دختران و پسران از روش آماری تی تست برای گروه های مستقل استفاده شد. نتیجه حاکی از آن بود که بین خلاقیت اجتماعی پسران و دختران تفاوت معناداری در نمره کل و جنبه سیالی به نفع دختران وجود دارد (جدول ۲).

روش

شرکت کنندگان و طرح پژوهش

جامعه پژوهش تمامی کودکان دوره پیش دبستانی در شهر شیراز بود. تعداد ۳۲ کودک پیش دبستانی به صورت دسترس برای پژوهش انتخاب شدند.

ابزار

ابزار مورد استفاده برای سنجش خلاقیت اجتماعی روش پیشنهادی ماچیراد و لوبارت (۲۰۰۲) بود. محققان مذکور برای سنجش خلاقیت اجتماعی کودکان سه موقعیت اجتماعی فرضی را مطرح می کنند که کودکان باید حداکثر پاسخ ها را برای حل مسئله در هر سه موقعیت ارائه کنند. نمره گذاری پاسخ های کودکان بر اساس روش پیشنهادی ماچیراد و لوبارت (۲۰۰۲) و آزمون خلاقیت تورنس بود و سه جنبه سیالی، انعطاف پذیری و اصالت در پاسخ ها نمره گذاری شد. مدت زمان مصاحبه برای هر کودک بین ۱۵ تا ۳۰ دقیقه بود. روایی ابزار به صورت محتوایی (نظر متخصصان تعلیم و تربیت) و

جدول ۱: مقایسه ابعاد خلاقیت اجتماعی کودکان پیش دبستانی

ابعاد	میانگین	انحراف استاندارد	درجه آزادی	سطح معناداری
سیالی	۲۳/۲۵	۰/۴۸	۲	۰/۰۱
انعطاف پذیری	۲۰/۱۸	۰/۳۵		
اصالت	۱۸/۱۷	۰/۳۲		
نمره کل	۲۰/۲۵	۰/۷۸		

کدام یک از انواع متغیرهای مستقل سهم بیشتری در خلاقیت اجتماعی دارند، از ضریب رگرسیون (بتا) استفاده شد. از مقایسه ضرایب مشاهده گردید که در مجموع متغیرهای سن و تحصیلات از قدرت پیش بینی کنندگی مثبت و معناداری برخوردارند (جدول ۳). نتایج ارزیابی ویژگی‌های کودکانی که در آزمون خلاقیت اجتماعی نمره بالاتری کسب کرده بودند، نشان داد که معلمان آن‌ها را کودکانی شادتر، باهوش‌تر، رهبر و نوعی دستیار خود معرفی می‌کرده‌اند.

بحث و بررسی

هدف از پژوهش حاضر بررسی خلاقیت اجتماعی در کودکان پیش دبستانی بود. نتایج پژوهش حاکی از تفاوت در ابعاد و چگونگی بروز تفکر خلاق در کودکان پیش دبستانی است. از سوی دیگر، تفاوت‌های معناداری در خلاقیت اجتماعی پسران و دختران نیز به دست آمد و همچنین نقش متغیرهای جمعیت‌شناختی مادران بر خلاقیت اجتماعی نیز مورد تأیید قرار گرفت. نتیجه به دست آمده از پژوهش حاضر با تحقیق ماچیراد و لوبارت (۲۰۰۲) و مانسور (۲۰۱۰) همسو بود. در خصوص نقش والدین نیز نتیجه پژوهش با تحقیقاتی که پیرامون خلاقیت شناختی صورت گرفته است، همسویی دارد؛ از جمله در پژوهش البرزی (۱۳۸۶؛ ۱۳۸۹). از آنجا که خلاقیت اجتماعی در تعاملات و ارتباطات اجتماعی تأثیر بسزایی دارد، نقش پرورش و تقویت آن در بهزیستی و سلامت روان کودکان چشمگیر است. همان‌گونه که هوش در حوزه‌ها و حیطه‌های مختلفی بروز می‌کند و توانمندی‌هایی ویژه به افراد می‌دهد، خلاقیت اجتماعی نیز نوعی توانمندی در برخورد با مسائل اجتماعی ایجاد می‌کند که تأثیر بسزایی در سلامت روان افراد دارد. کودکانی که از خلاقیت اجتماعی برخوردارند، اعتمادبه‌نفس بیشتر و خودپنداری مثبت‌تری دارند که به آنان در مقابله و رویارویی با محیط و مسائل گوناگون آن کمک می‌کند. (ماچیراد و لوبارت، ۲۰۰۲) در تبیین نتایج به دست آمده می‌توان گفت افزایش سن، تعامل ویژگی‌های شناختی و

برای بررسی پرسش سوم، مبنی بر آنکه کدام یک از متغیرهای جمعیت‌شناختی مادران پیش‌بینی کننده معنادار خلاقیت اجتماعی در کودکان هستند، از روش تجزیه و تحلیل رگرسیون چندگانه به شیوه هم‌زمان استفاده شد. در نتایج ضریب همبستگی چندگانه معادل با $R=0/42$ به دست آمد که نشان دهنده این مطلب است که متغیرهای دموگرافیک مادران با خلاقیت اجتماعی کودکان همبستگی دارد. ضریب تعیین برابر با $R^2=0/18$ محاسبه شد که بیانگر این است که هجده درصد از واریانس خلاقیت اجتماعی از طریق متغیرهای جمعیت‌شناختی مادران قابل توضیح است. برای تشخیص اینکه

والدین تحصیل کرده با توجه به میزان آگاهی و شناختی که از آنان انتظار می‌رود، می‌توانند تسهیل کننده خلاقیت در حوزه‌های مختلف در فرزندان باشند

جدول ۲: مقایسه خلاقیت اجتماعی در دختران و پسران

ابعاد	میانگین	انحراف استاندارد	درجه آزادی	مقدار تی	سطح معناداری
سیالی	۲۳/۲۵	۰/۴۸	۳۰	۲/۳	۰/۰۱
انعطاف پذیری	۲۰/۱۸	۰/۳۵		۱/۲	Ns
اصالت	۱۸/۱۷	۰/۳۲		۰/۸۸	Ns
نمره کل	۲۰/۲۵	۰/۷۸		۲/۶۸	۰/۰۱

جدول ۳: نتایج رگرسیون چند متغیره خلاقیت اجتماعی روی متغیرهای دموگرافیک مادران

متغیر	خلاقیت اجتماعی			
	P	Beta ضریب	R ^۲	R
تحصیلات مادر	۰/۰۱	۰/۲۵	۰/۱۸	۰/۴۲
سن مادر	۰/۰۵	۰/۱۸		
اشتغال مادر	Ns	۰/۰۹		

شناختی و انگیزشی آنان، «روانشناسی معاصر»، دوره پنجم، شماره ۲، ۱۳۸۹.

3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). «The “What” and “Why” of Goal Pursuits»: Human Needs and the Self - Determination of Behavior. *psychological Inquiry*, Vol. 11, No. 4, pp.227-286.

4. Fagot, B.I. Social problem solving: Effect of context and parent sex. «International Journal of Behavioral Development» 22, 389-401. (1998).

5. Mouchiroud, C., & Lubart, T. I. Social creativity: A cross-sectional study of 6- to 11- Year old children. «International Journal of Behavioral Development», 26, 60 - 69. (2002).

6. Manseau, M.C. Measuring Perceptions of Social Potential: The Development of an Instrument Assessing Children's Perceived Potential for Improving Social Skills. «A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Education in the Graduate Division of the University of California», Berkeley. (2010).

7. Nelson, L. J., Rubinson, K. H. & Fox, N. A. Socials and non-social behaviors and peer acceptance: a longitudinal model of the development of self perceptions in children 4 to 7 years. *Early Education & Development*, 20, 185 -200 (2005).

تجارب اجتماعی کودکان فرصت بروز توانمندی‌هایی جدید را به آنان می‌دهد که این امر در تعامل با ویژگی‌های محیطی به‌ویژه خانواده منجر به افزایش یا کاهش خلاقیت در کودکان می‌شود. والدین تحصیل کرده با توجه به میزان آگاهی و شناختی که از آنان انتظار می‌رود، می‌توانند تسهیل‌کننده خلاقیت در حوزه‌های مختلف در فرزندان باشند. البرزی (۱۳۸۶) در رساله دکتری خود بر نقش و جایگاه والدین در پرورش خلاقیت فرزندان به‌ویژه دختران تأکید کرد. دسی و ربان (۲۰۰۲) در نظریه خودتعیینی به نقش عوامل محیطی تأثیرگذار بر پیامدهای رفتاری مطلوب از جمله خلاقیت، سازگاری، حل مسئله و پیشرفت تحصیلی تأکید دارند. ارضای نیازهای اساسی شایستگی، تعلق و خوداستقلال در تعاملات محیطی نقش چشمگیری در بروز افکار خلاقانه در حوزه‌های مختلف ایفا می‌کند. بسته به اینکه نیازهای کودکان در مواجهه با موقعیت‌های اجتماعی چگونه پاسخ داده شود، تمایلات آنان برای تداوم و حفظ فعالیت افزایش یا کاهش می‌یابد.

روابط اجتماعی و حل مسائل اجتماعی به‌صورت خلاقانه در کودکان برای حفظ سلامت و رشد و پیشرفت آنان تأثیر بسزایی دارد. بدیهی‌ترین مسائل در روابط اجتماعی برای کودکان یک مسئله محسوب می‌شود. بنابراین، کودکانی که خلاقیت اجتماعی بیشتری نشان می‌دهند، برای حل مسائل اجتماعی آمادگی بهتری دارند. بر این اساس پیشنهاد می‌شود با توجه به حجم کم نمونه و محدودیت ابزار، در پژوهش‌های آتی با ابزارهای متعدد، موقعیت‌های متفاوت اجتماعی و گروه‌های نمونه وسیع‌تر تحقیق انجام شود. همچنین، آگاه‌سازی والدین از اهمیت خلاقیت اجتماعی، چگونگی بروز آن و پرورش آن اهمیت فراوانی دارد.

منابع

- البرزی، محبوبه؛ تبیین واسطه‌گری باورهای انگیزشی در مدل خلاقیت کودکان با رویکرد به متغیرهای خانوادگی، مدرسه‌ای و باورهای اسنادی در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. رساله دکتری، دانشگاه شیراز، ۱۳۸۶.
- البرزی، محبوبه؛ رابطه سبک‌های ارتباطی معلمان با خلاقیت شناختی دانش‌آموزان براساس باورهای